

BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK EL SANATLARI

Birnaz ER^{1*}, Zeliha SARIKAYA HÜNEREL²

¹Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü

²Gazi Üniversitesi, Ankara Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü,

birnazer@hotmail.com

Özet: El sanatları var olduğu süreçten günümüze kadar gelen zaman dilimi içinde toplumların birer kimliği niteliğinde geçmişle günümüz arasında güçlü ve önemli bir bağın oluşumuna katkı sağlamıştır.

El sanatları çok çeşitli ürün yelpazesine sahiptir. Her bir ürünün farklı bir işlevi ve ayrı ayrı iletişimsel değeri vardır. El sanatı ürünlerin iletişimsel işlevi toplumların kültürlerine ve geleneklerine göre farklılık gösterir.

El sanatları ürünlerinde kullanılan her renk ve motifin bir dili, bir anlamı vardır. El sanatı ürünler renkleri ve modelleri ile süsleyici özelliği yanı sıra çeşitli mesajları iletmede yüzyıllarca, sözsüz iletişimin bir aracı olarak kullanılmıştır. Toplumlar, gelenek - görenek ve inançlarını, kişilerin duygularını ve mesajlarını iletmede yaşamı ve doğayı üsluplaştırarak, stilize ederek iletişimsel değeri olan motifleri ortaya çıkarmıştır. Bu motifler kimi zaman bir oyada, kimi zaman bir halıda, kimi zaman bir kilimin dokunmasında kullanılan motiflerde kendini göstermiştir.

Bu bildiride el sanatları ürünlerinde kullanılan motiflerin bir iletişim aracı olarak nasıl kullanıldığı, kullanılan motiflerin ve renklerin anlamları, iletişimsel değeri olan ürün çeşitleri ve özellikleri incelenecektir.

Anahtar Kelime: El sanatları, iletişim, kültür.

Handcraft As A Communication Tool

Abstract: Handcraft has established an important link between past and present since it was there. Handcraft has a range of products. Each of these products have different functions and communicational value. Communicational value of handcraft is changeable according to society's culture and traditions.

Each motif and colour has a special meaning which is used in handcraft. Handcraft products used as a means of non-verbal communication apart from their decorative meanings for centuries. Societies have created their own motifs by stylizing life and nature to show their feelings. These motifs can be seen on carpets, rugs and needle lace.

In this study, how motifs are used in handcraft products as a means of non-verbal communication, the means of motifs and colours, feature of products will be explained.

KeyWords: Handcrafts, Communication, Culture.

1. GİRİŞ

Anadolu'nun birçok uygarlığa ev sahipliği yapması zengin Türk kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Türkler hâkimiyet kurdukları coğrafyalarda toplumların sanat ve kültür birikimlerinden de etkilenmişlerdir. Türk el sanatları bu zenginlik içinde kendine özgü bir sanat anlayışı geliştirmiştir.

El sanatları, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Bir toplumun kimliği niteliğinde olan el sanatları, geçmişle günümüz arasında bağ kurarak, gelecek kuşaklara Türk kültür ve sanatının tanıtılmasına katkı sağlamaktadır.

El sanatları var olduğu andan günümüze kadar gelen süreçte çeşitli işlevler üstlenmiştir. Başlangıçta insanların sadece var olmak adına, doğaya karşı korunmak içgüdüleriyle, bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlık kendini korumak adına çeşitli lif, bitki, kemik gibi malzemelerle aletler üreterek günlük hayatlarını da devam ettirmek için çeşitli el sanatı ürünler geliştirmiştir. Yerleşik hayata geçmesiyle birlikte el sanatları artık süsleme ve süslenme ihtiyacına yönelik bir işlev kazanmıştır. Zamanla süsleme ve süslenme ihtiyacı günlük yaşama yerleşerek, üretilen el sanatı ürünlere iletişimsel bir işlev yüklenmiştir. Artık el sanatları duyguların dili haline gelmiştir. İnsanlar içinde buldukları ruh hallerini el sanatları aracılığıyla dile getirmişlerdir. El sanatları ürünlerinde kullanılan motifler, nakışlar ve renkler duyguları ifade eden semboller olmuştur. Bu nedenle el sanatı ürünlerde kullanılan her motifin simgesel bir anlamı vardır.

El sanatı ürünlerde kullanılan motifler toplumların geleneklerine göre farklılık göstermektedir. Motifler belli kültürel kurallara ve inançlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Motifler yazının olmadığı dönemlerde, yazı yerine kullanılmıştır. İnsanlar kimi doğa olaylarını, inanç biçimlerini, duygu ve düşüncelerini simgeleştirerek, resimleyerek anlatmışlardır.

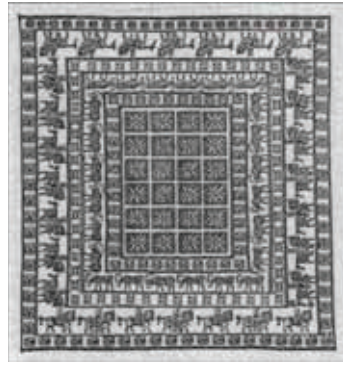
El sanatlarında kullanılan motifler duyguların sembollerle ifadesi işlevini yüklenmiştir. Ürünlerde kullanılan motiflerin temelini toplumun coğrafik konumu oluşturmaktadır. Örneğin hayvancılığın yoğun yapıldığı bir toplumda koç boynuzu motifi, geyik motifi, tarımın yoğun olduğu bir bölgede ise, tarımsal ürünler kullanılır. Buna örnek olarak da bereket sembolü olan nar motifi, oyalarda kullanılan kiraz, çilek oyaları, acı olayları sembolize eden biber motifi gibi motiflerdir.

Bir toplumun sosyolojik ve ekonomik durumları hakkında bilgi sahibi olmadan, o toplumla ilgili değerlendirmeler yapmak mümkün değildir. Mo-

tiflerin içeriğini, yaşanan olaylar belirlemektedir. Örneğin halı motiflerinin içeriği, onu dokuyan kişinin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısının bir simgesidir. M.Ö IV. ve V. Yüzyıllarda dokunan Pazırık halısında kullanılan motiflere bakıldığında, o dönemin kültürünü, sosyal ve ekonomik olanaklarını, inanç sistemlerini gözlemek mümkün olmaktadır. Çok üstün bir dokuma tekniğine sahip olan Pazırık halısı, Asya atlı göçebe toplumu kültür öğelerinin bir yansıması niteliğindedir.

Pazırık Halısı (www.Wikipedia.com)

Pazırık Halısı (www.tarihibakis.com)

Pazırık Halısı(www.tarihibakis.com)

PazırıkKeçe Kılıf (www.tarihibakis.com)

Pazırık halısındaki sembolere göre, insanın, aşiretin, topluluğun ve doğanın sürekli yenilenmesini, yeniden üremesini, gelişmesini, huzur ve sükûna ermesini, başka bir deyişle mutlu yaşamı temsil eden bölüm halının ortasına yerleştirilmiş, bordürlere de o insanların dinsel inançlarını temsil eden konular ters hareketli

olarak dağıtılmıştır. Ters yönde dönme hareketi ölümle ilintilidir. Atlar geyikler birbirlerine ters yönde dönerlerken bir bordürlerdeki griffonların başları da birbirlerine zıt yöndedir. (Ateş, 1996)

Halının üzerindeki bütün desenlendirmeler 24 adet lotüs adı verilen kutsal semboliklerin etrafında dönmektedir. İnsan duygularından kaçan, görünmeyen gizli spritülle güçlerin mekânını siyah renkle, sarı renk ile spritülle gücün bizzat kendisini, mavi renk ile gökyüzünü, güneşin doğduğu kutsal doğuyu temsil etmektedir. Kırmızı renk, kan rengini yani hayat rengini, yaşamı, öbür dünyada yeniden bir yaşam ve yeniden doğum beklentisini, başka bir deyişle ölümsüzlüğü temsil etmektedir. Pazırık Kurganında halının yanı sıra, keçe, yaygı, kilim dışında at eyer takımları da bulunmuştur. (Ateş, 1996)

Anadolu’da halılar, kilimler, oyalar, el dokusu çoraplar, keçe ürünler gibi birçok el sanatı üründe insanların sevinçlerini, özlemlerini, kayıplarını, dileklerini ve hayal dünyalarını ifade etmişlerdir. Anadolu kadını, yazarak veya dillendirerek ifade edemeyecekleri duygularını, birbirinden farklı renkteki ürünlere, bitki ve canlılara bilinçsizce de olsa anlamlar yükleyerek ifade etmeye çalışmışlardır.

El sanatlarında kullanılan her bir motifin bir anlamı vardır. Anadolu kadını halısını dokurken, oyasını işlerken, yaptığı her bir el emeği üründe, iç dünyasında dile getiremediği duygularını ifade etmek için motiflerden yararlanmışlardır. Geleneksel Anadolu motifleri geçmişteki önemini ve anlamını yitirmeden günümüze kadar gelebilmiştir. Günümüzde de kullanılan motifler anlam ve kullanım alanları bakımından bitkisel motifler, hayvansal motifler ve geometrik motifler diye sınıflandırmak mümkündür. Bitkisel motifler, çiçeklerden, yapraklarda, meyvelerden, ağaçlardan esinlenerek kimi zaman oldukları gibi kimi zaman da stilize edilerek oluşturulan motiflerdir. Hayvansal motifler, hayvanlardan ilham alınarak oluşturulan motiflerdir. Çeşitli hayvan şekillerinden veya hayvanların ayrıntılarından esinlenilerek yapılan motiflerdir. Geometrik motifler ise, geometri kurallarına ve ölçülerine uyularak stilize edilen kesin motiflerdir (Akar ve Keskiner, 1987).

Anadolu halı ve kilimlerinde sıkça görülen motiflerden birisi eli belinde motiftir. Bu motifle kadının doğurganlığı temsil edilmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen, evine bereket getirmek isteyen kadınlar dokumalarında bu motife yer verir.

Koçboynuzu motifi, erkeklerin üretkenliğini, verimliliğini, kahramanlığını, gücünü ve ataerkil ailelerin Anadolu’da ki önemini sembolize eder. Anadolu Kültüründe ana tanrıçadan sonra ya da onunla birlikte kullanılan bir motiftir. Boynuz sembolü, insanlık tarihinde hep gücü temsil etmiş ve hep erkekle özdeşleştirilmiştir. Koçboynuzu motifi kilimlerin yanında, mimari ve heykeltraşlıkta

da çok kullanılan bir motif olmuştur. Türk süsleme sanatında stilize edilmiş hayvan figürlerinin en güzel örnekleri, koç- koyun veya dağ keçisi heykellerinden oluşan mezar taşlarında görülmektedir. Anadolu dokumalarında erkeklik simgesi olarak koçboynuzu motifi dokumalarda bereket, bolluk, çoğalma, kuvvet simgesi olarak ve kötü gözlerden korunmak amacıyla kullanılmıştır. (Canay, 2011)

Bereket Motifi, sonsuz mutluluk dileğini ifade etmektedir. Anadolu kültüründe bereket sembolü olan bazı motifler vardır. Bunlar karpuz, dut, nar, incir, üzüm, buğday ve arpa başağı, haşhaş, yılan, ejder, koç, boğa, geyik, kelebek, balık ve uğur böceklerinden oluşan bir gruptur. Bu motifler, farklı disiplinlerde de aynı anlamı korumaktadır. (Canay, 2011)

Dokumalarında insan figürünü kullanan Anadolu kadını ya erkek çocuk isteğini ya da gurbette olan oğlunu, eşini, nişanlısını özlediğini ifade etmektedir.

Saç Bağı Motifi, evlilik isteğinin olduğunu ifade eder. Anadolu kültüründe kadın duygularını toplum içinde sözle ifade edemez. Bu yüzden Anadolu kadınlarının duygularını ifade ederken kullandıkları motifler vardır. Saç bağı motifi de evlilik isteğinin anlatılmasına yardımcı olan bir semboldür. Anadolu kadınları saçlarına verdiği toplama şekilleriyle duygularını dışa vurmaktadır. “yeni evli genç kadın saçlarını çift örer ve uçlarına renkli ipliklerden süsler yapar” (Erbek, 2002) böylece insanlar bu saç bağlama yöntemiyle o kadının yeni evlenmiş olduğunu anlamaktadır.

Küpe motifi ise genç kızın evlilik isteğini simgelemektedir.

Sandıklı Motifi, genç bir kızın çeyiz sandığını ifade etmektedir. Bu motifi dokuyan kişi evlenmek istediğini, çocuk sahibi olmak istediğini dile getirmeye çalışmaktadır.

Yıldız Motifi, mutluluk ve bereketi simgeleyen motiftir. Yıldız motifi iç içe geçmiş iki üçgenden meydana gelmektedir. “Yıldız motifi, kare ve haç motifi ile birlikte anlamsal bir bütünlük içerir ve bu bütünlük evreni simgeler. Yani dört dünya ve dört gök bölgesinin simgesel anlatımıdır” (Erberk, 2002).

Suyolu Motifi, suyolu motifi insanlık tarihinde suyun önemini ve bereketini sembolize etmektedir. Suyolu akısı, hayatı temsil eder. Yeniden doğusun, yaşamın sürekliliğinin, yenilenmenin, erdemini temsilidir. Anadolu kültüründe su yaşamın kendisi demektir.

Hayat Ağacı Motifi, motif ölümsüzlüğü ve ölümden sonraki hayata duyulan umudu simgeler. Aynı zamanda yaşadığımız hayatın güzelliğini ve mutluluğunu sembolize eder. Sürekli değişim ve gelişim içinde olan evreni sembolize

etmektedir. Sedir, incir, zeytin, hurma, palmye gibi ağaçlar farklı toplumlarda hayat ağacının sembolü olmuştur.

Çengel motifi Anadolu'da çok sık kullanılan bir motiftir. Kötü gözün etkisini yok etmek için kullanıldığı gibi dişi ve erkek kavramlar arasında bir köprü gibi de kullanılmaktadır. Muska ve tarak motifi de yine nazara karşı korunmak için kullanılan bir motiftir. Tarak motifi genellikle bordürlerde kullanılır. (<http://www.cerezforum.com/genel-turk-tarihi>)

Kurt Ağzı, Kurt izi, Canavar Ayağı Motifi, bu motif tam olarak stilize edilmiş kurtağzı biçimindedir. Kurt yapısal özelliği olarak karanlıkta da görebilen bir hayvandır. Bu yüzden bu motif, ışığı ve güneşi sembolize ettiği gibi korunmanın da simgesidir (Canay 2011). İsteddiği zaman istediği şekilde kendini ifade edemeyen Anadolu kadını, duygularını çeşitli motiflerle ifade etmek için işledikleri oyları da kullanmışlardır. Oyalarda genellikle bitkisel motifler kullanılmıştır. Çeşitli meyveleri, çiçekleri, ağaçları konu edinerek her birine ayrı bir isim ayrı bir anlam yüklemiştir.

Oyalar; papatya, çapkın bıyığı, mısır, kaba papatya, gönül kurdu, meşe yaprağı, sümbül, çıkırık, kelebek, badem, balık kılçığı, muz, takkeli tavuk, hanım penceresi, küpe, karga ağzı, kabak çiçeği, gaga, saray süpürgesi, kahve çıtlağı, kozalak, limon, söğüt yaprağı, hıdır (tır) yaprağı, leylak, uyku çiçeği, çiğdem, ceylân tırnağı, altın kadeh çiçeği, kınalı parmak, kiraz, yıldız, hercai menekşe, kuru karanfil, sepet, iğde çiçeği gibi isimler alırlar. Her motifin kendi hikayesi vardır.

Anadolu kadının bu oylarla vermek istediği mesajlar ise şöyledir: Örneğin askerde eşi, oğlu veya nişanlısı olan bir kadın asker oyası takarak ve ya işleyerek, ona duyduğu özlemine dile getirmektedir. Bahar çiçeklerini işleyen bir kişi, bahar mevsimini, sevinci ve müjdeyi, huzuru ifade etmektedir. Bebek bekleyen yeni gelinler hamile olduklarını, elma çiçeği oyasını işleyerek haber vermektedir. Ömür boyu huzuru ve güzellikleri simgeleyen oya ise üzüm oyasıdır. Özellikle kayınvalide bohçasına konulur. **Gül** oya ile Sonsuz sevgi ve mutluluk anlatılmaktadır. Karanfil Oya ile de güzellik, huzur, memnuniyet ifade edilmektedir. Gelin bohçasında kullanılır. Özellikle evlendikten sonra çeyiz hediyesi olarak verilmektedir. Sarmaşık Oya, Gelinin kayınvalidesine duyduğu sevgi ve muhabbeti simgeler. Kızılçık Oya, Hayatından memnun görünen ancak derdini ifade edemeyen kadınların kullandıkları bir oyadır. (<http://www.nallıhan.org.tr>)

Asker oya

Bahar kolye

Elma Çiçeği Oyası

Üzüm Oya

Gül Oya

Karanfil Oya

Kızılıcak Oya

Gelincik Oya

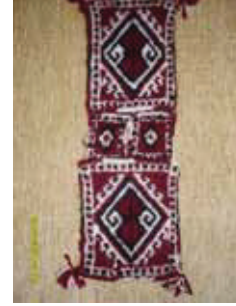
Çarkıfelek Motifi

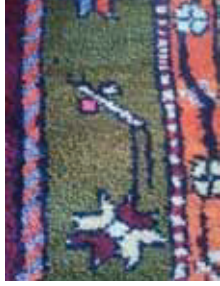
Eli Belinde Motifi

Eli Belinde Motifi

Eli Belinde Motifi

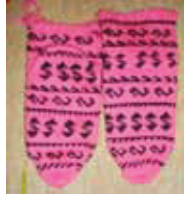
İnsan Motifi

Koç Boynuzu Motifi

Hayat Ağacı Motifi

Kurtizi ve çengel Motifi

Akrep Motifi

Muska ve Tarak Motifi

Saç Bağı Motifi

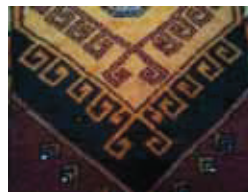
Su yolu ve Çengel Motifi

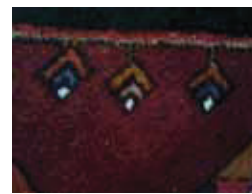
Küpe motifi

Yıldız Motifi

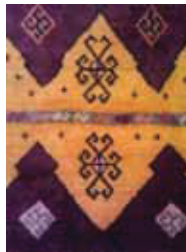
Koç Boynuzu

Göz Motifi

Çengel Motifi

Çengel Ve Koç Boynuzu Motifi

Küpe motifi

2. SONUÇ:

Motifler bir toplumun geleneklerinin, inançlarının, coğrafik ve ekonomik olanaklarının, yaşam biçimlerinin sembolleştirilmiş halleridir. Motiflerin bir araya gelmesiyle de desenler ortaya çıkar. Motiflerin üstlendikleri anlamlar, kişilerin tecrübeleri, toplumların olmasını istedikleri ve yaşadıkları olaylar doğrultusunda şekillenmiştir.

Geçmişten günümüze gelen süreçte geleneksellik niteliğini kazanan Anadolu motifleri, günümüzde sanatın birçok alanında kullanılmaktadır. Her sanat dalı kendi tarzında, bazen motifi yorumlayarak bazen de yorumlamadan kullanılmaktadır. Kullanılan her bir motifin iletişimsel bir değeri vardır. Duygularını ifade etmekte zorlanan ve ya söz hakkı olmadığı için konuşamayan Anadolu kadını motifleri duygularını ifade etmede kullanmıştır.

Anadolu motiflerine yüklenen anlamlar bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Genellikle motifler yörelerle bütünleşmiş durumdadır. Geleneksel motifler kullanılarak yapılan el sanatı ürünler genellikle kadınlar tarafından yapılmıştır.

3. KAYNAKLAR

- Akar Azade ve Keskiner Cahide, (1987). Türk Süsleme Sanatında Desen ve Motif, İstanbul.
- Ateş Mehmet. (1996). Mitolojiler, semboller ve Hahılar.Net turistik yayınları, İstanbul.
- Aslanapa Oktay. (1982). Türk Halı sanatının bin yılı. Eren Yayınları, İstanbul.
- Canay Ayla. (2011). Anadolu'da üretilen kilim motifleri ve seramik sanatında yorumlanması. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana sanat Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Erberk Mine. (2002). Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Onuk, Taciser. (2005). Osmanlıdan Günümüze Oyalar. Atatürk Kültür Merkezi Yayını:331, Bilimsel Araştırmalar Dizisi:10 Pelin Ofset, Ankara
- www.Wikipedia.com
- <http://www.nallıhan.org.tr>
- www.tarihibakis.com
- <http://www.cerezforum.com/genel-turk-tarihi>
- zelihasarikaya@hotmail.com